OPERA WROCŁAWSKA

KWIECIEŃ 2011

DOLNY ŚLĄSK
INSTYTUCJA KULTURY SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

kandydat
wrocław
europejska stolica kultury
2016

FUNDACJA WSPÓŁPRACY POLSKO-NIEMIECKIEJ
STIFTUNG FÜR DEUTSCH-POLNISCHE ZUSAMMENARBEIT

PREMIERA | PREMIERE *PARSIFAL*
PROJEKT WSPIERANY PRZEZ FUNDACJĘ WSPÓŁPRACY POLSKO-NIEMIECKIEJ
GEFÖRDERT AUS MITTELN DER STIFTUNG FÜR DEUTSCH-POLNISCHE ZUSAMMENARBEIT
PROJECT HAS BEEN CO-FINANCED BY FOUNDATION FOR POLISH-GERMAN COOPERATION

OPERA WROCŁAWSKA

INSTYTUCJA KULTURY SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

EWA MICHNIK
DYREKTOR NACZELNY I ARTYSTYCZNY

PARSIFAL

RICHARD WAGNER

LIBRETTO RICHARD WAGNER
NA MOTYWACH POEMATU *PARZIVAL* WOLFRAMA VON ESCHENBACHA
BASED ON THE POEM *PARZIVAL* BY WOLFRAM VON ESCHENBACH

MISTERIUM SCENICZNE W 3 AKTACH | OPERA IN 3 ACTS

BAYREUTH, 1882 PRAPREMIERA | WORLD PREMIERE
WARSZAWA, 1927 PREMIERA POLSKA | POLISH PREMIERE

SPEKTAKLE PREMIEROWE | PREMIERES

SO | SA 16 IV 2011 18:00
ND | SU 17 IV 2011 18:00
CZW | TH 21 IV 2011 18:00

CZAS TRWANIA SPEKTAKLU: 5 GODZ. 30 MIN. | DURATION: 5H 30 MIN.
W TYM 2 PRZERWY PO 40 MIN. | NCLUDING 2 INTERVALS 40 MIN. EACH

SPEKTAKL WYKONYWANY JEST W JĘZYKU NIEMIECKIM Z POLSKIMI NAPISAMI
GERMAN LANGUAGE VERSION WITH POLISH SURTITLES

WYKONANIA ODBYWAJĄ SIĘ ZA ZGODĄ WYDAWNICTWA SCHOTT MUSIC GMBH & CO. KG.
HAND IN GLOVE WITH SCHOTT MUSIC GMBH & CO. KG. PUBLISHING COMPANY

SEZON JUBILEUSZOWY
65-LECIE POLSKIEJ SCENY OPEROWEJ WE WROCŁAWIU
JUBILEE SEASON
65TH ANNIVERSARY OF THE POLISH OPERATIC STAGE IN WROCŁAW

TAURON POLSKA ENERGIA

OFICJALNY PARTNER
65. JUBILEUSZOWEGO SEZONU OPERY WROCŁAWSKIEJ
AN OFFICIAL PATRON OF WROCŁAW OPERA 65TH JUBILEE SEASON

realizatorzy

producers

REALIZATORZY | PRODUCERS

Walter E. Gugerbauer
Kierownictwo muzyczne, dyrygent
Musical direction, conductor

Tomasz Szreder
Współpraca muzyczna, dyrygent
Musical co-operation, conductor

Georg Rootering
Reżyseria | Stage direction

Lukas Noll
Dekoracje | Set designs

Małgorzata Słoniowska
Kostiumy | Costume designs

Anna Grabowska-Borys
Przygotowanie chóru Opery Wrocławskiej
Wrocław Opera choir master

Hanna Marasz
Asystent reżysera | Assistant director

Anna Leniart
Tłumaczenie libretta | Libretto translation

Nadezda Gordeeva, Olesya Tutova, Katarzyna Pawłowicz
Korepetytorzy solistów | Soloists' coaches

Tomasz Sętowski
Plakat | Poster

Szymon Makowski
Asystent dyrygenta | Assistant conductor

obsada

cast

OBSADA | CAST

AMFORTAS
Thomas Gazheli*, Bogusław Szynalski*

TITUREL
Marek Paśko, Janusz Zawadzki

GURNEMANZ
Johann Tilli*, Marek Kępczyński*

PARSIFAL
Michael Baba*, Nikolay Dorozhkin

KLINGSOR
Damian Konieczek, Zbigniew Kryczka

KUNDRY
Elżbieta Kaczmarzyk-Janczak, Evgeniya Kuznetsova

ZACZAROWANE DZIEWCZĘTA KLINGSORA | FLOWERMAIDENS
Katarzyna Haras, Iwona Handzlik, Anna Lichorowicz,
Anastazja Lipert, Joanna Moskowicz, Jolanta Żmurko,
Małgorzata Węgrzyn-Krzyżosiak

RYCERZE GRAALA | GRAIL KNIGHTS
Łukasz Gaj, Andrzej Kalinin,
Tomasz Rudnicki, Marcelo Andrés San Martin

GIERMKOWIE | ESQUIRES
Małgorzata Węgrzyn-Krzyżosiak, Dorota Dutkowska,
Aleksander Zuchowicz, Edward Kulczyk

GŁOS Z WYSOKOŚCI | VOICE FROM ABOVE
Barbara Bagińska, Iryna Zhytynska

Soliści, orkiestra i chór Opery Wrocławskiej
Soloists, orchestra and choir of Wrocław Opera

*gościnnie | special guest

DYREKCJA ZASTRZEGA SOBIE PRAWO DO ZMIAN W OBSADACH.
THE CURRENT CAST IS SUBJECT TO CHANGE.

Parsifal, litografia Franza Stassena, 1914 r. | *Parsifal*, litograph by Franz Stassen, 1914.

PARSIFAL – UROCZYSTE MISTERIUM MUZYCZNE

ADAM CZOPEK

Parsifal jest jednym z największych i najbardziej podziwianych dzieł w historii tearu muzycznego, mimo że w zakresie rozwiązań dramatyczno-muzycznych Wagner nie wnosi w tym dziele żadnych nowych propozycji. Jest też zwieńczeniem drogi twórczej Wagnera, który pozostaje tutaj wierny wcześniej ukształtowanemu obliczu oraz zdobytym i wypróbowanym doświadczeniom. Najistotniejszą zmianą, w porównaniu z wcześniejszymi dziełami, jest rezygnacja z wykorzystania silnych kontrastów brzmieniowych jako środka w budowaniu muzycznej dramaturgii. Brakuje też tutaj kulminacyjnych spiętrzeń i ich rozładowań. Wszystko to sprawia, że idea niekończącej się melodii nabiera nowego, stonowanego i kontemplacyjnego, niemal niebiańskiego, charakteru. Muzyka tego wspaniałego dzieła od pierwszych taktów uwertury rozkwita jak najpiękniejsza róża, która nigdy nie więdnie i nie usycha. Zdaje się nie mieć końca, spotykają się w niej dwie sfery, które ją inspirują, nadają napięcia i kontrastów, tworząc z nich dramatyczne węzły i kształtując zarazem jej delikatną, pełną głębi dźwiękową materię.

MOTYWY PRZEWODNIE

W *Parsifalu* znajdujemy narrację wykorzystującą gęstą sieć muzycznych motywów przewodnich, których według Klindwortha jest 38. Właśnie ta wypracowywana przez wiele lat technika osiąga w tym dziele najwyższą z możliwych funkcjonalność i komunikatywność. Motywy przewodnie, niczym muzyczne drogowskazy, nie pozwalają nam zaginąć w ogarniającej nas lawinie dźwięku, pozostając zarazem prostym i skutecznym elementem porządkującym całą muzyczną materię tego misterium. Bogactwo muzycznych motywów i ich znaczenie wzmacniają się nawzajem i ulegają przy tym wielu transformacjom i przeróżnym konfiguracjom. Motyw wiary, splata się z motywem Graala, który z kolei splata się z motywem cierpień Amfortasa. Tak jak motyw Klingsora splata się z motywem włóczni – symbolem władzy. Motyw Kundry – służebnicy rycerzy Graala, przechodzi w motyw Kundry poddanej Klingsora, by w drugim akcie pojawić się w nowym ujęciu motywu pocałunku Parsifala i Kundry.

Pięknie muzycznie opracowana została przez Wagnera jej duchowa przemiana w ostatnim akcie. Zamiast tak charakterystycznego dla niej gwałtownego motywu opierającego się na szybkich pasażach opadających, pojawia się w III akcie spokojny motyw kontemplacji, obrazujący jej przemianę. Warto zaznaczyć, że Kundry łącząca w sobie dobro i zło, rozpasanie i świętość, to najniezwyklejsza ze wszystkich Wagnerowskich postaci. Do tego dochodzą motywy: wiary, cierpienia, zbawienia, oraz finałowy motyw zwycięstwa Parsifala. Jest wreszcie wspaniała muzyka „Cudu Wielkopiątkowego", wyrażona idealną harmonią oraz pastelową instrumentacją – „muzyka wiosenna skomponowana z jesieni życia", tak napisano o tym fragmencie *Parsifala*. Muzyczna charakterystyka głównych postaci dramatu jest tutaj wyjątkowo wyrazista. Titurelowi towarzyszą długie wartości rytmiczne. Klingsora charakteryzuje motyw zbudowany z dwóch taktów utrzymanych w odmiennych tonacjach. Amfortasa określa schromatyzowany motyw grzechu, „niezwykle zagęszczony i wymęczony". Jasny fanfarowy motyw *Parsifala* budują instrumenty dęte blaszane. Motyw Kundry ma tajemniczy charakter z łagodnym wznoszeniem się i opadaniem brzmienia, co przypomina głębokie westchnienie.

DATY I FAKTY

Pierwsza wzmianka o *Parsifalu*, którą odnajdujemy w liście Wagnera z 1857 r., napisanym do króla Ludwika Bawarskiego, świadczy o wielkiej fascynacji mitem Graala i strzegących go rycerzy. Jest to jedna z najpiękniejszych legend średniowiecznych, z którą zetknął się kompozytor jeszcze w 1845 r. kiedy na kuracji w Mariańskich Łaźniach przeczytał poemat *Parzival* Wolframa von Eschenbacha, z 1205 r. Dwa lata później w liście do Matyldy Wesendonk również odnajdujemy temat *Parsifala*. Mimo, że pierwszy szkic libretta napisał Wagner już w 1865 r. to jednak dopiero dwanaście lat później, po wystawieniu *Pierścienia Nibelunga* na scenie swojego teatru w Bayreuth, decyduje się na rozpoczęcie pracy nad tym dziełem. Można więc powiedzieć, że powstawało ono wyjątkowo długo, bo w sumie niemal trzydzieści lat. Wreszcie 26 lipca 1882 r. podniosła się kurtyna Bühnenfestspiele w Bayreuth, odsłaniając tajemnice *Parsifala*, uroczystego misterium scenicznego (Bühnenweihfestspiel), najnowszego dzieła Ryszarda

Wagnera, którego akcja rozgrywa się w mistycznej sferze Graala, na Monsalwacie i w jego okolicach. Miłość, wiara i nadzieja panują wśród kapłanów rycerzy, którzy porzucili świat i żyją opromienieni łaskami świętej czary, z której pił Chrystus podczas Ostatniej Wieczerzy, i w którą zebrano krople krwi ukrzyżowanego Chrystusa. Razem z Graalem otrzymał Titurel włócznię, którą zraniono Jezusa. Dla ochrony relikwii zbudował zamek na Monsalwacie i założył zakon rycerzy św. Graala. Jednak w zakonie zapanowało przygnębienie z powodu cierpień, które przyniosła niegojąca się rana Amfortasa. Zadał mu ją przebiegły czarownik Klingsor, nieprzyjęty do grona rycerzy św. Graala. To on z zemsty założył w pobliżu siedziby zakonu czarodziejski ogród pełen pięknych dziewcząt-kwiatów, które uwodzą rycerzy Graala. Jedna z nich uwiodła Amfortasa, co pozwoliło Klingsorowi na odebranie mu świętej włóczni i zadanie rany. Jedynym ratunkiem dla Amfortasa i zakonu jest pojawienie się „czystego prostaczka", który odzyska świętą włócznię (symbol odkupienia i pojednania), zniszczy zamek i ogród Klingsora, umożliwiając zasklepienie rany Amfortasa i odzyskanie wiary w nadzieję i zbawienie. Jego pojawienie się zapowiada widzenie Gurnemanza, rycerza-pustelnika. Parsifal musi jednak pokonać szereg przeciwności i pokus, by w końcu zrozumieć własne posłannictwo. „Parsifal przechodzi ścieżki wtajemniczenia, poznaje naturę cierpienia i wyrzeka się miłości fizycznej, zaznał bowiem wiedzy o przyczynie cierpienia i możliwości jego redukcji" – napisał Ryszard Daniel Golinanek. Drogę do zbawienia siebie, Amfortasa i zakonu odnajduje Parsifal w dzień Wielkiego Piątku.

Prapremierowa publiczność podziwiała wspaniałą scenografię Maxa i Gottholda Brücknerów zrealizowaną na podstawie projektów Paula von Joukowsky'ego. Zaskakiwała ich piękna, pełna powagi, wewnętrznego spokoju i harmonii muzyka, prowadzona tego wieczoru batutą Hermana Levi'ego. Późniejszymi przedstawieniami (było ich 16) Levi dyrygował na zmianę z Franzem Fischerem. Jako pierwsi wykonawcy głównych partii przeszli do historii: Amalie Materna (Kundry), Hermann Wilkelmann (Parsifal), Emil Scaria (Gurnemanz), Theodor Reichmann (Amfortas) i Karl Hill (Klingsor). Świadkami tego wydarzenia byli znakomici kompozytorzy Anton Bruckner, Camile Saint-Saëns, Leo Delibes, Piotr Czajkowski, Claude Debussy, Gustav Mahler. Premiera tego dzieła stała się jednocześnie reaktywacją słynnych Festiwali Wagnerowskich po sześcioletniej przerwie.

ARTYSTYCZNY TESTAMENT

Przygotowania do prapremiery trwały niemal rok. Rozpoczęto je na kilka miesięcy przed ukończeniem partytury w styczniu 1882 r. Reżyserią przestawienia zajął się osobiście Ryszard Wagner, który wiedział, że jest poważnie chory na serce i miał świadomość, że *Parsifal* może być jego ostatnim dziełem. Warto w tym miejscu wspomnieć, że 29 sierpnia 1882 r. podczas ostatniego festiwalowego przedstawienia *Parsifala* Wagner osobiście dyrygował trzecią sceną ostatniego aktu. Kompozytor, niedostrzeżony przez publiczność, po raz pierwszy i niestety ostatni stanął przy dyrygenckim pulpicie Festspielhausu. Okazało się, że złe przeczucie nie myliło kompozytora. Po szesnastym przedstawieniu ostatniego swojego dzieła wyjechał na zasłużony odpoczynek do Wenecji, gdzie 13 lutego 1883 r. zmarł nagle w renesansowym pałacu Vendramin przy Canale Grande, sześć miesięcy po pierwszym przedstawieniu Parsifala.

Przed śmiercią zdążył zastrzec, że *Parsifal* przez 30 lat od jego śmierci może być wystawiany wyłącznie w Bayreuth. Mistrz traktował to wielkie misterium sceniczne jako swój artystyczny testament, wręcz pożegnanie ze światem. Pragnął za jego pomocą pogodzić się z sobą samym, z Bogiem i ludźmi. To pewnie dlatego opatrzył partyturę precyzyjnymi wskazówkami odnośnie reżyserii i topografii scenicznej. Pisał je z myślą o scenie swojego festiwalowego teatru, gdzie jego zdaniem warunki i klimat były najlepsze, by widz mógł w pełni docenić wartość tego niezwykłego dzieła. Z tym wszystkim jeszcze dzisiaj należy się zgodzić. Obejrzenie *Parsifala* w Bayreuth to wrażenia niedające się porównać z tymi, jakie wynosimy po obejrzeniu go na innej scenie. A jednak kilkanaście razy ominięto ten zakaz. Najpierw realizowano wykonania koncertowe obszernych fragmentów dzieła, co nie budziło specjalnych protestów Cosimy Wagner. Wywołało je dopiero wystawienie *Parsifala* na scenie Metropolitan Opera w Nowym Jorku. Cosima Wagner, dowiedziawszy się o zamiarze wystawienia dzieła na scenie MET, pozwała do sądu Heinricha Conrieda, dyrektora teatru. Niestety bezskutecznie – prawa autorskie Wagnera nie były w Ameryce zastrzeżone. Entuzjastycznie przyjęta przez publiczność premiera odbyła się 24 grudnia 1903 r. Pierwszymi amerykańskimi wykonawcami byli: Alois Burgstaller (Parsifal), Milka Ternina (Kundry), Anton van Rooy (Amfortas), Robert Blass (Gurnemanz), Otto Goritz

(Klingsor), dyrygował Alfred Hertz – wszyscy oni zostali przez Cosimę raz na zawsze wykluczeni z udziału w Festiwalach Wagnerowskich w Bayreuth. Za przykładem Nowego Jorku poszło kilka innych teatrów operowych, „pirackie" premiery Parsifala odbyły się w Bostonie, Amsterdamie, Monte Carlo, Zurichu, Buenos Aires, Rio de Janeiro. W 1884 r. zorganizowano specjalne przedstawienia w teatrze dworskim w Monachium dla Ludwika II, który był nieobecny podczas prapremiery w Bayreuth.

WIELKIE INSCENIZACJE

1 stycznia 1914 r. upłynął zastrzeżony przez kompozytora okres wyłączności *Parsifala* dla Bayreuth i rozpoczęło się prawdziwe szaleństwo. Niemal wszystkie liczące się na świecie teatry operowe wzięły sobie za punkt honoru jak najszybsze wprowadzenie owianego legendą misterium na swoją scenę. Ten artystyczny wyścig wygrał Gran Teatre del Liceu w Barcelonie, gdzie premiera rozpoczęła się dosłownie kilka minut po północy z 31 grudnia 1913 na 1 stycznia 1914 r.

Kolejne premiery odbyły się w pierwszych dniach stycznia w teatrach Berlina, Bremy, Wrocławia, Budapesztu, Pragi, Kolonii. W lutym 1914 r. Artur Bodanzky prowadził pierwsze wykonanie *Parsifala* w londyńskiej Covent Garden. Dokonano szybkiego przekładu libretta na włoski dla teatrów Rzymu, Bolonii i Mediolanu. 9 lutego 1914 r. miała miejsce premiera włoska na scenie mediolańskiej La Scali, dyrygował Tulio Serafin, a partię Kundry w 27 przedstawieniach śpiewała polska śpiewaczka, Margot Kaftal. W rosyjskiej wersji językowej oglądano *Parsifala* w Petersburgu, a we francuskiej już 4 stycznia 1914 r. pod dyrekcją André Messagera w Operze Paryskiej. W Operze Wiedeńskiej w partii tytułowej podziwiano Erika Schmedesa, w londyńskiej Covent Garden gorąco przyjmowano kreacje Johannesa Sembacha (Parsifal), Cäcilie Rüsche-Endorf (Kundry) i Augusta Kiesa (Klingsor). W lipcu 1924 r. wystawiono *Parsifala* po raz pierwszy i ostatni na festiwalu Arena di Verona. W grudniu 1928 r. Arturo Toscanini po raz pierwszy w swojej karierze dyryguje całym *Parsifalem* w mediolańskiej La Scali. W obsadzie m.in. Ohms Pasetti – Kundry, Fagoaga – Parsifal, Rossi-Morelli – Amfortas i Pasero – Klingsor. Wypada w tym miejscu wspomnieć o tym, że Toscanini już w 1903 r. prowadził w La Scali obszerne fragmenty tego dzieła. W tym samym roku podziwiano dzieło w Gdańsku i na scenie

Opery Leśnej w Sopocie. We Wrocławiu, podobnie jak w Mediolanie, prezentowano *Parsifala* również w 1903 r., w formie oratorium.

Tymczasem w Bayreuth *Parsifal* od razu wszedł na stałe do festiwalowego programu. Łatwiej policzyć lata, kiedy go tam nie wystawiano niż te, w których się pojawiał. Pierwszy raz zabrakło go w 1896 r., nie grano też *Parsifala* w latach 1940-1944. W czasach nam bliższych nie figurował w programie festiwalu w 1974 i 1986 r. Mijały lata, zmieniały się inscenizacje i wykonawcy, a każdy z nich odcisnął swój ślad w historii, najwyraźniejszy – Karl Muck, który dyrygował *Parsifalem* podczas 14 festiwali, drugie miejsce zajął w tym względzie Hans Knappertsbusch. W 1924 r. pojawili się nowi śpiewacy: Barbara Kemp (Kundry) i Carl Elwing (Parsifal). Dwa lata później zadebiutował w tej partii Lauritz Melchior. W 1930 r. na zaproszenie Siegfrieda i Winifred Wagnerów przyjechał do Bayreuth Arturo Toscanini, pierwszy dyrygent nie będący Niemcem. Najpierw dyrygował *Tannhäuserem* oraz *Tristanem i Izoldą*. Rok później poprowadził *Parsifala*, którego uważał za najwybitniejsze dzieło Wagnera. W 1934 r. Winifred Wagner zdecydowała się na kolejną inscenizację *Parsifala*. Tym razem reżyserem był Heinz Tietjen, autorem scenografii Alfred Roller, dyrygował Ryszard Strauss, a główne partie zaśpiewali: Marta Fuchs (Kundry), Helge Roswaenge (Parsifal), Herbert Janssen (Amfortas). Trzy lata później reżyser dokonał zmian w inscenizacji, a wykonanie nowych dekoracji powierzył wnukowi kompozytora, Wielandowi Wagnerowi, który w 1951 r. nową inscenizacją *Parsifala* zainaugurował pierwszy po wojnie Festiwal Wagnerowski w Bayreuth.

Historię tego dzieła wyznaczają nie tylko pamiętne inscenizacje Wielanda i Wolfganga Wagnerów, Herberta von Karajana, Otto Schenka, Augusta Everdinga, Götza Friedricha, czy Harrego Kupfera, ale przede wszystkim wspaniałe kreacje tytułowej partii Melchiora Lauritza, Ramona Vinay, Wolfganga Windgassena, Jess Thomasa, Petera Hofmanna, Jamesa Kinga, Siegfrieda Jerusalema, Poula Elminga i Placido Domingo. Nie mniejsze zasługi należy przypisać paniom, opinia doskonałych odtwórczyń partii Kundry towarzyszyła Lillian Nordicy, Helen Traubel, Kirsten Flagstad, Irene Dalis, Astrid Varnay, Marthy Mödl, Régine Crespin, Gwyneth Jones. Ostatnie lata to kreacje Waltraud Meier, Jenis Martin, Deborah Polaski, Violetty Urmana. Wśród znawców przedmiotu od wielu lat toczy się zacięta

dyskusja o to, który z wielkich kapelmistrzów natchnął muzykę większym mistycyzmem i metafizyczną aurą: Arturo Toscanini, Wilhelm Furwängler czy może Eugen Jochum. Od lat nie rozstrzygnięto wątpliwości, czy James Levine w wolnych tempach zbytnio nie naśladuje Hansa Knapperstbuscha. Pierwszy z panów prowadzi *Parsifala* przez 4 godziny 35 minut, przedstawienie drugiego trwało natomiast 4 godziny i 27 minut. Z kolei Pierre Boulez dyrygował o godzinę i 9 minut krócej od wyżej wspomnianych. Podobnie zresztą jest z pytaniem, który z panów, Herbert von Karajan, Georg Solti czy Giuseppe Sinopoli, jest bliższy w swojej interpretacji aurze uroczystego misterium muzycznego. Erich Kleiber, pochwalony pewnego razu za szczególnie piękne wykonanie *Parsifala,* stwierdził: „po prostu dobry Pan Bóg przyszedł na salę i usiadł mi za plecami" – to w kontekście trudności, jakie stawia to dzieło dyrygentowi.

PARSIFAL NA POLSKICH SCENACH

Jak na tym tle wyglądają tradycje realizacji *Parsifala* w Polsce? Powiedzmy to sobie otwarcie: mamy w tym względzie wyjątkowo mizerne osiągnięcia. Pierwsze wykonanie obszernych fragmentów dzieła miało co prawda miejsce już 3 i 5 grudnia 1904 r. na estradzie Filharmonii Narodowej. Parsifalem był Erik Schmendes, Kundry śpiewała Felia Litvinne, Konrad Zawiłowski był zaś Gurnemanzem. Jednak na polską premierę przyszło nam czekać do 27 marca 1927 r. Trud wprowadzenia dzieła na polską scenę wzięli na swoje barki Adolf Popławski (reżyseria) oraz Stanisław Jasiński i Józef Wodyński, którzy dostosowali do warunków warszawskiej sceny sprowadzoną z Wiednia scenografię. Dyrygował Emil Młynarski, animator całego przedsięwzięcia. Jako pierwsi wykonawcy przeszli do historii: Maria Budziszewska (Kundry), Stanisław Gruszczyński (Parsifal), Akeksander Michałowski (Gurnemanz), Eugeniusz Mossakowski (Amfortas), Marian Palewicz-Golejewski (Klingsor) i Zygmunt Mosoczy (Titurel). Sukces premiery przeszedł wszelkie oczekiwania. W marcu 1934 r. wznowiono *Parsifala* w jego pierwszej inscenizacji, tym razem dyrygował Walerian Bierdiajew. Ostatni raz przed drugą wojną światową wznowiono dzieło w 1937 r.

Na kolejną premierę czekaliśmy ponad pół wieku. Pierwszy, w powojennej historii polskiego teatru operowego *Parsifal* wszedł na scenę warszawskiego Teatru Wielkiego

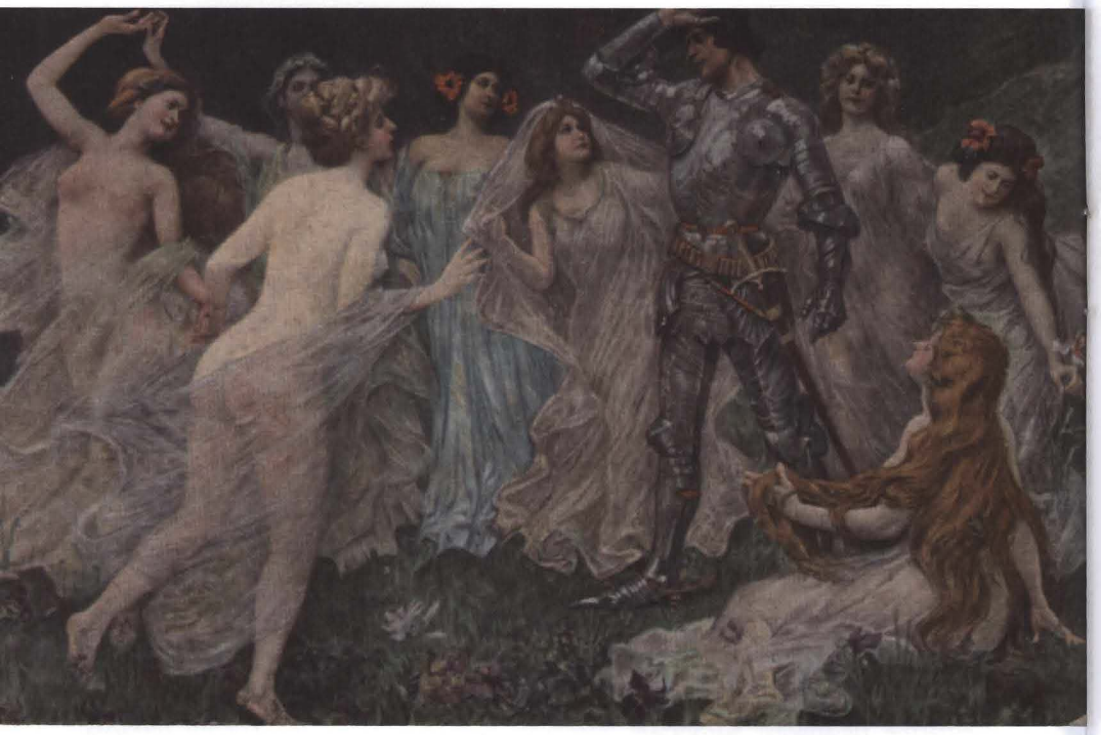

Parsifal w ogrodzie Klingsora, karta pocztowa, 1922 r. | *Parsifal* in Klingsor's garden, postcard, 1922.

26 marca 1993 r. w kształcie, jaki nadali mu Klaus Wagner (reżyseria) i Thomas Pekny (scenografia), kierownictwo muzyczne objął Antoni Wicherek. W premierowej obsadzie wystąpili: Hanna Lisowska (Kundry), Grzegorz Caban (Parsifal), Włodzimierz Zalewski (Gurnemanz), Zenon Kosnowski (Amfortas), Ryszard Morka (Klingsor) i Mieczysław Milun (Titurel). Chwalono poziom muzyczny, jaki udało się osiągnąć Antoniemu Wicherkowi. Natomiast generalnie negatywnie odnoszono się zaś do reżyserii i scenografii. Druga powojenna premiera miała miejsce 4 grudnia 1999 r. na scenie poznańskiego Teatru Wielkiego. Przygotowali ją Hans-Peter Lehmann (reżyseria), Ekkehard Grübler (scenografia) kierownictwo muzyczne sprawował Krzysztof Słowiński. W głównych partiach wystąpili: Vera Baniewicz (Kundry), Michał Marzec (Parsifal), Gregory Frank (Gurnemanz) i Bogusław Szynalski (Amfortas).

PARSIFAL – SOLEMN MUSIC MYSTERY

ADAM CZOPEK

Even though Wagner does not bring any new propositions or solutions in a dramatically-musical matter, *Parsifal* is one of the greatest and most admired pieces of art in history of music theatre. It is also a crowning of Wagner's artistic path; he follows his earlier patterned visage and gained, tried and true experience. The most important change in comparison to earlier works is a resignation from strong sound contrasts as a way to build musical dramaturgy. It also lacks culminating uplifts and reliefs characteristic for Wagner's earlier works. All that makes the idea of unending melody gain a new, subdued and contemplative, almost heavenly character. Music of this magnificent piece of art from the very first tacts of overture flourishes like the most beautiful rose, with the only difference being – it never withers or wilts. This music appears to have no end; two spheres that inspire it meet there, giving tensions and contrasts, creating dramatic nodes out of them, forming its delicate, full of depth sound matter at the same time.

LEITMOTIFS

In *Parsifal* we find narration using dense net of, as Klindworth claims, 38 musical leitmotifs. This technique, developed throughout the years, reaches the highest functionality and articulation in this art piece. Leitmotifs, just like music guide-posts, prevent us from getting lost in an avalanche of sounds, while remaining a simple, but at the same time efficient element arranging a whole musical matter of this great mystery play. Richness of musical motives and their meaning enhance one another, being transformed and succumbing various configurations at the same time. Faith motive plaits with the Grail motive, which in turn interwines with Amfortas's suffering motive. Same as Klingsor's motive entwines with the spear's motive – a symbol of power. Motive of Kundry, the Grail's knights' servant, changes into Kundry the Klingsor's subject motive, and appears in the second act in new depiction of Parsifal and Kundry's kiss motive. Kundry's spiritual metamorphosis, in a musical way, was beautifully developed by Wagner. Instead of characteristic impetuous motive based on quick dropping passages, a calm contemplation motive appears in the third act. It is worth mentioning that Kundry, who

impersonates both good and evil, debauchery and sanctity, is the most uncommon character of Wagner's. There are also other motives: faith, suffering, redemption, and final motive of *Parsifal's* victory. Finally, a marvelous Good Friday music-expressed with perfect harmony and pastel orchestration, "spring music composed from the autumn of life" – as it was written about this fragment of *Parsifal.* Musical characteristic of main drama characters is exceptionally sharp here. Titurel is accompanied by long rhythmical values, Klingsor, characterized by a motive built out of two acts kept in different modes, Amfortas, described by chromatic sin motive, "incredibly dense and exhausted". Bright, fanfare Parsifal's motive is built by brass. Kundry's motive has a mysterious character with gentle rises and falls of tone, which resembles a deep sigh.

DATES AND FACTS

First reference to *Parsifal,* to be found in Wagner's letter from 1857 written to king Louis Bavarian, indicates a large fascination of the myth of Holy Grail's and knights guarding the Grail. One of the most beautiful legends of the Middle Ages, which the composer encountered in 1845, when he read Wolfram von Eschenbach's poem from 1205 entitled *Parzival,* while being on a course in Mariańskie Łaźnie. Two years later, we also find Parsifal's subject in letters from Matylda Wesendonk. Even though Wagner wrote the first draft of the libretto in 1865, he decides to start working with this composition twelve years later, after staging *Ring of the Nibelungs* in his theater in Bayreuth. So as to speak it took exceptionally long time to finish – thirty years. At last, on 26th of July 1882 Bühnenfestspiele's curtain in Bayreuth was drawn back, revealing mysteries of *Parsifal,* a solemn stage mystery play (Bühnenweihfestspiel), the most recent Richard Wagner's masterpiece, whose action is situated in mystic Grail's sphere, on Monsalwat and it's surroundings. Love, faith and hope prevailed over priest-knights, who abandoned the world and lived enlightened by boons of saint goblet, from which Christ drank during Last Supper, and in which crucified Christ's blood drops were gathered. Together with the Grail, Titurel received a spear that wounded Jesus. To protect these relics he built a castle on Monsalwat and founded an order of St. Grail's knights. However, there has been a despondence in the order for years due to the suffering caused by Amfortas's non-healing

wound. It was made by a cunning wizard Klingsor, who was not admitted to St. Grail's knights cluster. It was him who, for revenge, founded a magical garden near the order's headquarters, full of beautiful girls – flowers, who seduced Grail's knights. One of them seduced Amfortas, which allowed Klingsor to take his holy spear away and wound him. The only rescue for Amfortas and the order is an appearance of "a chaste simpleton", who will regain the holy spear (a symbol of redemption and reconciliation), destroy the castle and the Klingsor's garden, which is going to enable him to heal Amfortas's wound and regain faith in hope and redemption. His appearance is heralded by Gurnemanza's, a knight-anchorite, prophecy. However, Parsifal must overcome a number of adversities and temptations, to finally understand his mission. "Parsifal walks through paths of initiation, he experiences a nature of suffering and renounces physical love, because he understood the cause of pain and possibilities of its reduction" – wrote Ryszard Daniel Golinanek. On Good Friday Parsifal finds a path to redeem himself, Amfortas and the order.

World premiere's audience admires Max and Gotthold Brückner's splendid scenography, created on a basis of Paul von Joukowsky's projects. They are amazed by the beauty, dignity, inner calm and harmony provided by the music, conducted by Herman Levi. Later shows (there were 16 of them) are conducted by Levi in turns with Franz Fisher. As first performers of main roles the following artists went down in history: Amalie Materna (Kundry), Hermann Wilkelmann (Parsifal), Emil Scaria (Gurnemanz), Theodor Reichmann (Amfortas) and Karl Hill (Klingsor). The event was witnessed by great composers: Anton Bruckner, Camile Saint-Saëns, Leo Delibes, Piotr Czajkowski, Clause Debussy, Gustav Mahler. The world premiere of this masterpiece also became a reactivation of famous Wagner's Festivals, after six years break.

ARTISTIC TESTAMENT

Preparations for the world premiere took almost a year. It had begun a few months before the score was finished in January 1882. Richard Wagner himself engaged in directing, being aware that because of his serious heart disease *Parsifal* might be his last piece of art. It is worth mentioning that on 29th of August 1882, during last festal *Parsifal* show, Richard Wagner conducted the third scene of final act himself. Unnoticed by the audience, for the first time,

and unfortunately the last – he stood at the Festspielhaus condutor's stand. The composer's premonition wasn't wrong! After the sixteenth show of his last performance, Wagner left for a well deserved rest to Venice, where, on 13th of February 1883, he died suddenly in renaissance Vendramin palace at Canale Grande, six month after the first *Parsifal* show.
Before his death Wagner reserved that *Parsifal* is to be staged in Bayreuth only in 30 years time after his death. Master treated this great stage mystery play as his artistic testament, even a farewell to the world. He wanted to use *Parsifal* to reconcile with himself, God and people. That is a probable reason for annotating the score with precise tips for directing and scenic topography. He wrote them thinking of his festal theater's stage, where, in his opinion, were the best conditions and climates for audience to fully appreciate the values of this magnificent masterpiece. Even these days it is still true! Watching *Parsifal* in Bayreuth is an impression not to be compared with any other stage in the world. Still, this restriction was disregarded a number of times. At first, extensive parts of *Parsifal* were performed as concerts, which did not cause any objections of Cosima Wagner. What awoke her protests was staging *Parsifal* in Metropolitan Opera, New York. Cosima Wagner, having acknowledged an intention of staging it on MET scene, sued the theater's director, Heinrich Conried. Unfortunately, she did not accomplish anything! Wagner's copyright laws were not restricted in America. Enthusiastically received by the audience, the premiere took place on 24th of December 1903. First American performers were: Alois Burgstaller (Parsifal), Milka Ternina (Kundry), Anton van Rooy (Amfortas), Robert Blass (Gurnemanz), Otto Goritz (Klingsor), conducted by Alfred Hertz – they were all excluded by Cosima from participating in Bayreuth's Wagner Festivals once and for all. Taking New York as an example, "pirate" premieres took place in other opera theaters: Boston, Amsterdam, Monte Carlo, Zurich, Buenos Aires, Rio de Janeiro. In 1884 a special show was conducted in court theater in Munich for Louis II, absent at the world premiere in Bayreuth.

GREAT STAGINGS

On 1 January 1914 *Parsifal's* exclusiveness period, restricted for Bayreuth by the composer, expired and a real madness began. Almost all important operas in the world had a burning ambition to introduce the legendary mystery play onto their stages as soon as possible. This

artistic race was won by Gran Teatro del Liceu in Barcelona, where the premiere started just a few minutes after midnight on the night of 31st of December 1913 to 1st of January 1914. Further premiers took place on first days of January in theaters in Berlin, Bremen, Wrocław, Budapest, Prague, Cologne. In February 1914 Artur Bodanky conducted the first performance of *Parsifal* in London's Covent Garden. A quick translation of liberetto into Italian was made for theaters in Rome, Bologna, Milan. On 9th February 1914 an Italian premiere took place on a stage of Milan's La Scala, conducted by Tulio Serafin, Kundry's part was sang in 27 shows by a Polish singer Margot Kaftal. The Russian version of *Parsifal* was staged in Petersburg, and the French version, already on 4th January 1914, conducted by d'André Messager in Paris Opera. In Vien Opera Erik Schmedes was admired in the title part, whereas in London Covent Garden audience applauded the roles of Johannes Sembach (Parsifal), Cäcilie Rüsche-Endorf (Kundry) and August Kies (Klingsor). In July 1924 *Parsifal* was staged for the first, and unfortunately the last time on Arena di Verona festival. In December 1928 Arturo Toscanini conducted the whole Parsifal in Milan's La Scala for the first time in his career. The performance starred Ohms Pasetti (Kundry), Fagoaga (Parsifal), Rossi-Morelli (Amfortas) and Pasero (Klingsor) and others. It should be mentioned that Toscanini conducted extensive parts of this work of art as early as in 1903. That same year the masterpiece was admired in Gdańsk and on the stage of Opera Leśna in Sopot. Both in Wrocław and Milan *Parsifal* were presented also in 1903, as an oratorio. Meanwhile in Bayreuth *Parsifal* immediately became a fundamental part of the festival's program. It is easier to count years when it wasn't staged rather than those when it appeared. The first time it was not staged was in 1896, than again from 1940 to 1944. More recently, it did not figure in the festival's program in 1974 and 1986. Years go by, staging and performers change, and each of them leaves a traces in history, the most significant one by Karl Muck, who conducted *Parsifal* during 14 festivals, the second place belongs to Hans Knappertsbusch. In 1924 new singers appeared: Barbara Kemp (Kundry) and Carl Elwing (Parsifal). Lauritz Melchior debuts in this part two years later. In 1930, invited by Siegfried and Winifred Wagners, Arturo Toscanini came to Bayreuth, the first non-German conductor. At first he conducted Tannhäuser and Tristan and Isolde, a year later *Parsifal*, which he considered to be

the most outstanding of Wagner's works. In 1934 Winifred Wagner decided for another *Parsifal* staging. This time Heinz Tietjen was the director, Alfred Roller the stage design author, Richard Strauss the conductor, main parts were sang by: Marta Fuchs (Kundry), Helge Roswaenge (Parsifal), Herbert Janssen (Amfortas). Three years later the director made changes to staging, and he entrusted the composer's grandson with realization of new decorations. In 1951 Wieland Wagner inaugurated the first postwar Wagner Festival in Bayreuth with his new *Parsifal* staging.

The history of this masterpiece has been marked not only by memorable stagings created by Wieland and Wolfgang Wagners, Herbert von Karajan, Otto Schenk, August Everding, Götz Friedrich or Harry Kupfer, but mostly by marvelous creations of title part by Melchior Lauritz, Ramon Vinay, Wolfgang Windgassen, Jess Thomas, Peter Hofmann, James King, Siegfried Jerusalem, Poul Elming and Placido Domingo. No smaller merits should be credited to the ladies, among which Lilian Nordicy, Helen Traubel, Kirsten Flagstad, Irene Dalis, Astrid Varnay, Marthy Mödl, Régine Crespin, Gwyneth Jones held the opinion of great Kundry's performers. In recent years the part was sang by Waltraud Meier, Jenis Martin, Deborah Polaski, Violett Urman. For years the authorities have been discussing which of the greatest conductors infused the music with more mysticism and metaphorical aura, Arturo Toscanini, Wilhelm Furwängler or maybe Eugen Jochum. It has not been decided whether James Levine does not imitate Hans Knapperstbush in the slow tempos too much. Levine conducted Parsifal for 4 hours and 35 minutes, Knapperstbush for 4 hours and 27 minutes. On the other hand Pierre Boulez conducted for an hour and 9 minutes shorter than the two mentioned above. Similar question arises, which gentleman: Herbert von Karajan, Georg Solti or Giuseppe Sinopoli was closer to ceremonial music mystery aura in their interpretation. Erich Kleiber, once praised for incredibly beautiful Parsifal's performance, claimed: "it's just good God that came to the opera house and sat behind my back" – in context of how difficult it is to conduct this work.

PARSIFAL ON POLISH STAGES

What do Polish *Parsifal's* performance traditions look in this background? Let's be clear about it: we lack decent achievements. The first performance of extensive fragments, however, took place on 3rd and 5th of December 1904 on National Philharmonic stage. *Parsifal's* part

was sang by Erik Schmendes, Kundry's by Felia Litivnne, Gurnemanz's by Konrad Zawiłowski. However, we had to wait for the Polish premiere until 27th March 1927. The difficulty of introducing this work of art to Polish stage was handled by Adolf Popławski – the director, Stanisław Jasiński and Józef Wodyński, who adapted the scenography from Vienna to Warsaw's stage conditions. Emil Młynarski was the conductor and the animator of the whole undertaking. First performers who went down in history: Maria Budziszewska (Kundry), Stanisław Gruczyński (Parsifal), Aleksander Michałowski (Gurnemanz), Eugeniusz Mossakowski (Amfortas), Marian Palewicz-Golejewski (Klingsor) and Zygmunt Mosoczy (Titurel). The first night's success surpassed all expectations. In March 1934 *Parsifal* was resumed in his first staging, this time conducted by Walerian Bierdiajew. It was in 1937 when the show was resumed for the last time before the World War II.

It took over half a century to see the next premiere. First in postwar Polish history of opera, Parsifal was staged in Warsaw Grand Theatre on 26th March 1993 with Klaus Wagner (direction), Thomas Pekny (stage design), while Anoni Wicherek was responsible for music management. The first night's cast consisted of: Hanna Lisowska (Kundry), Grzegorz Caban (Parsifal), Włodziemierz Zalewski (Gurnemanz), Zenon Kosnowski (Amfrotas), Ryszard Morka (Klingsor) and Mieczysław Milun (Titurel). Antoni Wicherek was praised for the achieved musical level. However the impressions of the directing and stage design were rather negative. Second postwar premiere took place on 4th December 1999 in The Grand Theatre in Poznan. It was prepared by: Hans-Peter Lehmann, Ekkehard Grübler (stage design), Krzysztof Słowiński was responsible for music management. Main parts were sang by: Vera Baniewicz (Kundry), Michał Marzec (Parsifal), Gregory Frank (Gurnemanz), Bogusław Szynalski (Amfortas).

WAGNER W POLSCE

ADAM CZOPEK

Utarło się przekonanie, że nie jesteśmy i nigdy nie byliśmy potęgą w dziedzinie wykonawstwa dzieł Ryszarda Wagnera, a one same nie cieszyły się na naszych scenach zbytnią miłością melomanów. Trudno o bardziej mylny pogląd. Teatry operowe Warszawy, Lwowa i Poznania w pierwszej połowie XX w., wcześniej również, miały w swoich repertuarach większość dzieł Wagnera, chętnie oglądanych przez publiczność. Najlepszym tego dowodem jest liczba przedstawień, jaką osiągały poszczególne dzieła. Szczególnym uznaniem publiczności cieszą się jego wczesne opery romantyczne: *Holender tułacz*, *Tannhäuser*, *Lohengrin*, które zawsze osiągały liczbę kilkudziesięciu spektakli w każdej inscenizacji. Niestety, wielkie spektakle wagnerowskie na polskich scenach w wykonaniu polskich artystów to wydarzenia już bardzo odległe, związane z okresem świetności Opery Lwowskiej w początkach XX w. i Opery Warszawskiej za dyrekcji Emila Młynarskiego oraz bogatą międzywojenną historią Opery Poznańskiej. Po drugiej wojnie światowej było pod tym względem znacznie gorzej.

Pierwszym dziełem Wagnera, jakie pokazano na polskich scenach, był *Tannhäuser*, wystawiony w 1867 r. w Teatrze Skarbka we Lwowie. Po dziesięciu latach, również we Lwowie, pojawił się *Lohengrin*, który dwa lata później, 19 lipca 1879 r., jako pierwsze dzieło Wagnera wystawiony został na scenie Teatru Wielkiego w Warszawie. Premierą dyrygował Cesare Trombini, partię tytułową śpiewał Franciszek Cieślewski, Elzą była Bronisława Dowiakowska, Otrudą Anastazja Szczepkowska. W maju 1893 r. podziwiano w *Lohengrinie* braci Reszków; Jana w partii tytułowej, Edwarda zaś jako króla Henryka. Ta inscenizacja została wznowiona 18 stycznia 1901 r. przez Emila Młynarskiego. Kolejna premiera odbyła się 1 października 1913 r., reżyserował Mikołaj Lewicki, dyrygował Pietro Cimini, partię tytułową śpiewał Ignacy Dygas. W sumie w latach 1879-1939 w Warszawie grano *Lohengrina* ponad 220 razy. Ta opera była też pierwszym dziełem Wagnera, jakie wystawiono na naszych scenach po II wojnie światowej 25 lutego 1956 r. w Operze Warszawskiej. Kilka miesięcy później, 14 października Opera Poznańska wystawiła *Holendra tułacza* pod batutą Zdzisława Górzyńskiego, w reżyserii Willy Bodensteina

Karta pocztowa ze sceną z *Parsifala* w tle, wydana z okazji setnej rocznicy urodzin Ryszarda Wagnera, 1913 r.
Postcard with a scene from *Parsifal* in the background, published to celebrate Richard Wagner's hundredth birth anniversary, 1913.

i oprawie scenograficznej Stanisława Jarockiego. Również od tego dzieła rozpoczęła w lutym 1994 r. Opera Wrocławska swoją przygodę z Wagnerem, którego stulecie śmierci świętowano w tym teatrze w 1983 r. koncertowym wykonaniem *Lohengrina*.

Inna ważna data 29 kwietnia 1883 r. dzień głośnej warszawskiej premiery *Tannhäusera*. Dyrygował Józef Řebiček. W obsadzie Bronisława Dowiakowska (Elżbieta), Matylda Lewicka (Wenus), Franciszek Cieślewski (Tannhäuser). Dzieło cieszyło się wyjątkową popularnością, kolejne warszawskie inscenizacje miały swoje premiery kolejno w reżyserii: Józefa Chodakowskiego (1901 r.), Mikołaja Lewickiego (1913 r.), Henryka Kawalskiego

(1918 r.), Adolfa Popławskiego (1923 r. oraz 1936 r.). W marcu 1902 r. polska publiczność miała okazję pierwszego kontaktu z *Walkirią*, którą w koncertowym wykonaniu zaprezentowała Filharmonia Warszawska pod batutą Emila Młynarskiego. O popularności twórczości Wagnera w Polsce na przełomie wieków świadczy również to, że przypadający na 24 lutego 1903 r. jubileusz 70-lecia otwarcia gmachu warszawskiego Teatru Wielkiego świętowano nie premierą polskiej opery, lecz pierwszy raz wystawioną tutaj *Walkirią*. Coś z tego pozostało do dzisiaj – Opera Śląska w Bytomiu, obchodząca w 2001 r. stulecie gmachu, świętowała jubileusz premierą *Tannhäusera*. Również Opera Bałtycka w Gdańsku wystawiła to samo dzieło w 2000 r., na swoje pięćdziesięciolecie. Była to pierwsza Wagnerowska premiera na tej scenie.

Ważnym okresem w budowaniu Wagnerowskich tradycji był 1908 r. Najpierw 8 maja wszedł na warszawską scenę *Holender tułacz* z pamiętnymi kreacjami Janiny Korolewicz (Senta) i Konrada Zawiłowskiego (Holender). Kilka miesięcy później, 22 października, odbyła się premiera *Śpiewaków norymberskich* z udziałem Ignacego Dygasa (Walter), Marii Mokrzyckiej (Ewa). 24 stycznia 1921 r. miała miejsce premiera *Tristana i Izoldy*. Jej sukces oparty był z jednej strony na starannym przygotowaniu muzycznym, co było dziełem Emila Młynarskiego, z drugiej zaś na znakomitych kreacjach wokalnych. Helena Zboińska-Ruszkowska zachwyciła w partii Izoldy, podobnie jak Ignacy Dygas w partii Tristana i Adam Ostrowski jako król Marke. Kolejna premiera tego wspaniałego dramatu muzycznego odbyła się dopiero 15 grudnia 1968 r. w poznańskim Teatrze Wielkim. Twórcą tej inscenizacji był Robert Satanowski, który zajął się również przygotowaniem muzycznym premiery.

Udana premiera *Zygfryda*, trzeciej części tetralogii, która odbyła się w styczniu 1925 r., z pamiętnymi kreacjami Marcelego Sowilskiego (Zygfryd) i Heleny Zboińskiej-Ruszkowskiej (Brunhilda), oraz późniejsza, 9 marca 1929 r., prowadzona batutą Emila Młynarskiego premiera *Zmierzchu bogów* z Ignacym Dygasem w partii Zygfryda, wzmogła apetyty polskich miłośników Wagnera na realizację pełnej tetralogii *Pierścienia Nibelunga*. Niestety nie zostały one zaspokojone! Do pełnego szczęścia w tym względzie zabrakło *Złota Renu*, które pojawiło się na warszawskiej scenie dopiero w marcu 1988 r.

Pierwsza polska inscenizacja *Pierścienia Nibelunga* została zrealizowana w Operze Lwowskiej w latach 1903-1911. Nigdy jednak nie wystawiono cyklu w zwartej formie. Premiera *Złota Renu* odbyła się 24 listopada 1910 r., *Walkirii* – 10 grudnia 1910 r., *Zygfryda* – 5 stycznia 1911, *Zmierzchu bogów* – 26 stycznia 1911 r. W zwartym cyklu wystawiono *Pierścień* na scenie Teatru Wielkiego w Warszawie w dniach od 14 do 19 marca 1989 r. Zrealizował go w latach 1988-1989 August Everding (reżyseria), Günther Schneider-Siemssen (scenografia), dyrygował Robert Satanowski. Drugi powojenny *Pierścień* zrealizował w latach 2003-2006 we wrocławskiej Hali Stulecia Hans-Peter Lehmann z zespołem Opery Wrocławskiej. Prezentacja *Pierścienia* jako tetralogii odbyła się w październiku 2006 r. Premiery poszczególnych części prowadziła batutą Ewa Michnik, która w tym momencie stała się drugą kobietą w historii teatru operowego mającą *Pierścień* w swoim artystycznym dorobku. Pełnym cyklem dyrygował Tomasz Szreder.

WAGNER IN POLAND

ADAM CZOPEK

There is a popular belief that we are not and have never been a power in a field of Richard Wagner's work performances, while those works were not popular among Polish music lovers. One could not be more wrong! In the first half of 20th century and earlier, opera houses in Warsaw, Lviv and Poznań , had most of Wagner's work in their repertoire, appreciated by the audience. The best proof of that is the number of shows for each opus, most popular among which were early romantic operas: *The Flying Dutchman*, *Tannhäuser*, *Lohengrin*, there has always been no less than a few dozen shows of each staging. Unfortunately all Wagner's great shows performed by Polish actors on Polish stages are events of the past, connected to Lvov Opera splendour period at the beginning of 20th century and to Warsaw Opera when Emil Młynarski was the director and to rich interwar Poznań Opera's history. After World War II it was much worse in this matter.

The first Wagner's work performed on Polish stages was *Tannhäuser*, ran in 1867 in Lviv's Skarbek Theatre. After ten years, also in Lviv, appeared *Lohengrin*, which two years later on

19th of July 1879 was the first Wagner's work to be staged in The Grand Theatre in Warsaw. The premiere was conducted by Cesare Trombini, title part sang by Franciszek Cieślewski, Elsa by Bronisława Dowiakowska, Ortrud by Anastazja Szczepkowska. In May 1893 Reszke brothers were admired in *Lohengrin*; Jan in the title part, Edward as king Henry. This staging was resumed on 18th January 1901 by Emil Młynarski. The next premiere took place on 1st October 1913, directed by Mikołaj Lewicki, conducted by Pietro Cimini, Ignacy Dygas sang the title part. Overall in 1879-1939 *Lohengrin* was played over 220 times in Warsaw. This opus was also the first of Wagner's works introduced onto our stages after Word War II – 25th February 1956 Warsaw Opera. A few months later – on 14th October, the Opera in Poznań staged *The Flying Dutchman* conducted by Zdzisław Górzyński, directed by Willy Bodenstein and stage design created by Stanisław Jarocki. It was the pieceof art, which in February 1994, began the adventure of Wrocław Opera with Wagner, whose hundredth death anniversary was celebrated in this opera in 1983 with Lohengrin.

The next important date, 29th April 1883, is the day of a famous Warsaw's *Tannhäuser* premiere, conducted by Józef Řebiček, cast: Bronisława Dowiakowska (Elisabeth), Matylda Lewicka (Venus), Franiszek Cieślewski (Tannhäuser). This work was exceptionally popular, further Warsaw's stagings were performed in: 1901 – direction by Józef Chodakowski, 1913 – Mikołaj Lewicki, 1918 – Henryk Kawalski, 1923 and 1936 – Adolf Popławski. In March 1902, fo the first time, Polish audience had an opportunity to see *The Valkyrie*, which was performed in Warsaw Philharmonic, conducted by Emil Młynarski. Wagner's work popularity at the turn of the centuries in Poland was shown by the 70th anniversary of the opening of The Grand Theater on 24th February 1903, celebrated not by a staging of a Polish opera, but with *The Valkyrie*. Some of that is still left; the Silesian Opera in Bytom, celebrated its centenary in 2001 with a premiere of *Tannhäuser*. Also the Baltic Opera in Gdańsk in 2000 celebrated its 50th anniversary staging the same show. It was the first premiere of Wagner's work on this stage.

An important period in building Wagner's traditions was year 1908. First, on 8th May *The Flying Dutchman* was released on Warsaw stage, with memorable Janina Korolewicz (Senta) and Konrad Zwiłowski (The Dutchman). A few months later, on 22th October, the premiere of *The Mastersingers of Nuremberg* took place with Ingacy Dygas (Walther), Maria Mokrzycka

(Eva). On 24th January 1921 there was a premiere of *Tristan and Isolde*. Its success was based on both careful musical preparation by Emil Młynarski, and splendid vocal creations. Helena Zboińska-Ruszkowska in Isolde's part excelled her hitherto achievements, the same goes for Ignacy Dygas as Tristan and Adam Ostrowski as king Marke. The next premiere of this great music drama was not staged before 15th December 1968 in The Grand Theater in Poznań. Robert Satanowski was the creator of this staging, he was also responsible for the musical preparations for the premiere.

Successful Siegfried premiere, third part of the tetralogy, which took place in January 1925 with memorable creations from Marcel Sowilski (Siegfried) and Helena Zboiński-Ryszkowski, (Brünnhilde) and later, on 9th March 1929 conducted by Emil Młynarski, the premiere of *Twilight of the Gods* with Ignacy Dygas as Siegfried, who whetted Polish Wagner's fans appetites for the full realization of *The Ring of the Nibelung* tetralogy. Unfortunately, those appetites were not satisfied! *The Rhine Gold* was the missing element necessary to fully satiate the audiences, it appeared on Warsaw's stage in March 1988.

The first Polish staging of *The Ring of the Nibelung* was orchestrated in Lviv Opera in 1903-1911. However, the tetralogy was never staged in a closed form: *The Rhine Gold* – 24th November 1910, *The Valkyrie* – 10th December 1910, *Siegfried* – 5th January 1911, *Twilight of the Gods* – 26th January 1911. *The Ring* was staged as a closed cycle in The Grand Theater in Warsaw from 14th to 19th March 1989. It was realized in 1988-1989: August Everding (direction), Günther Schneider-Siemssen (stage design), Robert Satanowski (conductor). *The Ring* was realized for the second time after World War II in 2003-2006 in Wroclaw's Centennial Hall by Hans-Peter Lehmann with Wroclaw Opera group. His presentation of the tetralogy took place in October 2006. The premieres of each part were conducted by Ewa Michnik, who became the second woman in the opera's history to have *The Ring* in her artistic output. The whole cycle was directed by Tomasz Szreder.

DYSKOGRAFIA *PARSIFALA*. WYBÓR

ADAM CZOPEK

Oficjalna dyskografia tego dzieła liczy 102 pozycje. Są wśród nich nie tylko nagrania studyjne (tych jest zdecydowana mniejszość), ale również nagrania na żywo, pochodzące z różnych teatrów operowych i festiwali. Pierwsze pochodzi z 1925 r. Ostatniego dokonał Daniele Gatti w 2009 r. na Festiwalu Wagnerowskim w Bayreuth. Najczęściej spotkać można nagrania Hansa Knappertsbuscha, który dokonał 14 rejestracji *Parsifala*. Za nim zaś uplasowali się James Levine z pięcioma oraz Herbert von Karajan z czterema nagraniami. W poszczególnych pozycjach soliści są wymieniani w kolejności: Parsifal, Kundry, Gurnemanz, Amfortas, Titurel, Klingsor.

Lauritz Melhior, Kirsten Flagstad, Emanuel List, Friedrich Schorr, Norman Cordon, Arnold Gabor. Orkiestra i Chór Metropolitan Opera w Nowym Jorku.
Nagranie z 1939 r. Dyr. Artur Bodanzky.

Wolfgang. Windgassen, Martha Mödl, Ludwig Weber, George London, Arnold Van Mill, Hermann Uhde. Orkiestra i Chór Festiwalu Wagnerowskiego w Bayreuth.
Nagranie z 1951 r. Dyr. Hans Knappertsbusch.

Wolfgang Windgassen, Martha Mödl, Otto von Rohr, Gustav Neidlinger, Frithjof Sentpaul, Heinz Gramer. Orkiestra Opery Narodowej w Paryżu. Chór Wirtenberski Opery Państwowej w Stuttgarcie.
Nagranie z 1954 r. Dyr. Ferdinad Leitner.

Jess Thomas, Irene Dalis, Hans Hotter, Thomas Stewart, Ludwig Weber, Gustav Neidlinger. Orkiestra i Chór Festiwalu Wagnerowskiego w Bayreuth.
Nagranie z 1961 r. Dyr. Hans Knappertsbusch.

James King, Gwyneth Jones, Franz Crass, Thomas Stewart, Karl Ridderbusch, Donald McIntyre. Orkiestra i Chór Festiwalu Wagnerowskiego w Bayreuth.
Nagranie z 1970 r. Dyr. Pierre Boulez.

René Kollo, Christa Ludwig, Gottlob Frick, Dietrich Fischer-Dieskau, Hans Hotter, Zoltán Kéléman. Orkiestra i Chór Filharmoników Wiedeńskich.
Nagranie z 1972 r. Dyr. Georg Solti.

Peter Hofmann, Dunja Vejzovic, Kurt Moll, José van Dam, Victor von Halem, Siegmund Nimsgern. Orkiestra Filharmoników Berlińskich i Chór Opery Niemieckiej w Berlinie.
Nagranie studyjne z 1980 r. Dyr. Herbert von Karajan.

Plácido Domingo, Jessye Norman, Kurt Moll, James Morris, Jan-Hendrik Rootering, Ekkehard Wlaschina. Orkiestra i Chór Metropolitan Opera w Nowym Jorku.
Nagranie studyjne z 1991 r. Dyr. James Levine.

Siegfried Jerusalem, Waltraud Meier, Matthias Hölle, José van Dam, John Tomlinson, Günter von Kannen. Orkiestra i Chór Opery Niemieckiej w Berlinie.
Nagranie studyjne z 1990 r. Dyr. Daniel Barenboim.

Peter Hofmann, Waltraud Meier, Hans Sotin, Simon Estes, Matti Salminen, Franz Mazura. Orkiestra i Chór Festiwalu Wagnerowskiego w Bayreuth.
Nagranie z 1985 r. Dyr. James Levine.

Warren Ellsworth, Waltraud Meier, Donald McIntyre, Phillip Joll, David Gwynne, Nicholas Folwell. Orkiestra i Chór Walijskiej Opery Narodowej w Cardiff.
Nagranie studyjne z 1985 r. Dyr. Reginald Goodall; angielska wersja językowa.

Plácido Domingo, Waltraud Meier, Franz-Josef Selig, Falk Struckmann, Ain Anger, Wolfgang Bankl. Orkiestra i Chór Wiedeńskiej Opery Państwowej.
Nagranie „live" z 2005. Dyr. Christian Thielemann.

PARSIFAL DISCOGRAPHY. SELECTION

ADAM CZOPEK

Official discography contains 102 positions. Among them are not only studio recordings (they are in a minority in fact), but also live performances from different operas and festivals. First derives from 1925. Last was made by Daniele Gatti in 2009 on Wagner Festival in Bayreuth. The most numerous recordings are the ones of Hans Knappertsbusch, who made 14 *Parsifal's* registrations. Behind him: James Levine with five and Herbert von Karajan with four recordings. Soloists are listed in this sequence: Parsifal, Kundry, Gurnemanz, Amfortas, Titurel, Klingsor.

Lauritz Melhior, Kirsten Flagstad, Emanuel List, Friedrich Schorr, Norman Cordon, Arnold Gabor. Orchestra and Choir of The Metropolitan Opera in New York.
Recording from 1939. Conductor: Artur Bodanzky.

Wolfgang Windgassen, Martha Mödl, Ludwig Weber, George London, Arnold Van Mill, Hermann Udhe. Orchestra and Choir form Wagner Festival in Bayreuth.
Recording from 1951. Conductor: Hans Kanppertsbusch.

Wolfgang Windgassen, Martha Mödl, Otto von Rohr, Gustav Neidlinger, Frithjof Sentpaul, Heinz Gramer. Orchestra of The Paris Opera, Württemberg State Opera's Choir in Stuttgart.
Recording from 1954. Conductor: Ferdinad Leitner.

Jess Thomas, Irene Dalis, Hans Hotter, Thomas Stewart, Ludwig Weber, Gustav Neidlinger.
Orchestra and Choir form Wagner Festival in Bayreuth.
Recording from 1961. Conductor: Hans Knappertsbusch.

James King, Gwyneth Jones, Franz Crass, Thomas Stewart, Karl Ridderbusch, Donald McIntyre.
Orchestra and Choir form Wagner Festival in Bayreuth.
Recording from 1970. Conductor: Pierre Boulez.

René Kollo, Christa Ludwig, Gottlob Frick, Dietrich Fischer-Dieskau, Hans Hotter, Zoltán Kéléman. Orchestra and Choir of the Vienna Philharmonic.
Recording from 1972. Conductor: Georg Solti.

Peter Hofmann, Dunja Vejzovic, Kurt Moll, José van Dam, Victor von Halem, Siegmund Nimsgern. Orchestra of Berlin Philharmonic, Choir of The Deutsche Oper Berlin.
Studio recording from 1980. Conductor: Herbert von Karajan.

Plácido Domingo, Jessye Norman, Kurt Moll, James Morris, Jan-Hendrik Rootering, Ekkehard Wlaschina. Orchestra and Choir of the Metropolitan Opera in New York.
Studio recording from 1991. Conductor: James Levine.

Siegfried Jerusalem, Waltraud Meier, Matthias Hölle, José van Dam, John Tomlinson, Günter von Kannen. Orchestra and Choir of The Deutsche Oper Berlin.
Studio recording from 1990. Conductor: Daniel Barenboim.

Peter Hofmann, Waltraud Meier, Hans Sotin, Simon Estes, Matti Salminen, Franz Mazura. Orchestra and Choira form Wagner Festival in Bayreuth.
Recording from 1985. Conductor: James Levine.

Warren Ellsworth, Waltraud Meier, Donald McIntyre, Phillip Joll, David Gwynne, Nicholas Folwell. Orchestra and Choir of Welsh National Opera in Cardiff.
Studio recording from 1985. Conductor: Reginald Goodall.

Plácido Domingo, Waltraud Meier, Franz-Josef Selig, Falk Struckmann, Ain Anger, Wolfgang Bankl. Orchestra and Choir of The Vienna State Opera.
Live recording from 2005. Conductor: Chistian Thielmann.

Margot Kaftal, Kundry w La Scali, 1914 r. | Margot Kaftal, Kundry in La Scala, 1914.

realizatorzy
producers

WALTER E. GUGERBAUER

Walter E. Gugerbauer urodził się w 1955 r. w austriackim Linzu. Studiował fortepian, organy i teorię muzyki w konserwatorium Brucknera w swoim rodzinnym mieście. Następnie, w latach 1975-1979, studiował na Universität für Musik und Darstellende Kunst w Wiedniu. Po ukończeniu studiów, w latach 1979-1982, pracował jako dyrygent Wiener Sängerknaben, występując ze słynnym chórem na około 250 koncertach w Europie i Azji. W 1982 r. objął posadę dyrektora muzycznego i kierownika chóru w teatrze w Heidelbergu. Funkcję tę sprawował do 1987 r., by naastępnie na lata 1990-1996 objąć stanowisko głównego dyrygenta wraz z Hansem Wallatem w Deutsche Oper am Rhein Düsseldorf-Duisburg. W latach 1995-1998 sprawował funkcję dyrektora muzycznego Bühnen der Landeshauptstadt w Kiel. W okresie od 1998 do 2000 r. współpracował jako dyrygent m. in. z operami w Linzu, Berlinie i Wiedniu oraz orkiestrami Gürzenich Orchester w Kolonii, Brucknerorchester w Linzu, Orchestre Philharmonique w Paryżu, Rundfunkorchester w Monachium oraz Operą Narodową w Hannoverze, gdzie sprawował gościnnie funkcję głównego dyrygenta.
Gugerbauer koncertuje z wieloma znakomitymi artystami, takimi Grace Bumbry, Agnes Baltsa, Matti Salminen, Grigory Sokolov i Vadim Repin. Od 2000 r. pracuje jako dyrektor muzyczny Teatru i Orkiestry Filharmonicznej w Erfurcie.

Walter E. Gugerbauer was born 1955 in Linz (Austria). He studied piano, orgue and music theory at the Bruckner Conservatory of his home town and at the University of Music and Performing Arts (1975-1979). Then, in the years 1979-1982 he was a conductor of the Wiener Sängerknaben, performing in about 250 concerts with the world-famous choir in Europe and Asia. He also worked as a musical director and chorus master at the theatre in Heidelberg in (1982-1987), a musical director at the State Opera in Hannover (1987-1990), a principal conductor with Hans Wallat at the Deutsche Oper am Rhein Düsseldorf-Duisburg (1990-96), general music director of the Bühnen der Landeshauptstadt in Kiel (1995-1998) and in the years 1998-2000 he was a freelance conductor. He performed as a guest conductor at many important opera houses (such as Leipzig, Berlin, Vienna) and orchestras (Gürzenich Orchester Köln, Brucknerorchester Linz, Orchestre Philharmonique Paris, Rundfunkorchester München etc.) and as a principal guest conductor at the State Opera Hannover.
Gugerbauer concerts with important artists as Grace Bumbry, Agnes Baltsa, Matti Salminen, Grigory Sokolov, Vadim Repin. Since 2000 he works as a general music director of the Theatre and Philharmonic Orchestra in Erfurt.

GEORG ROOTERING

Georg Rootering rozpoczął swoją karierę artystyczną w Operze Zuryskiej, gdzie w latach 1977-1982 sprawował funkcję asystenta reżysera, współpracując m. in. z Götzem Friedrichem, Nikolausem Lehnhoffem, Hansem Neugebauerem, Jean-Pierrem Ponnellem oraz Ottem Schenkiem. Następnie, w latach 1982-1986, pracował jako reżyser teatralny w Bawarskiej Operze Miejskiej w Monachium, asystując również Peterowi Beauvaisowi, Kurtowi Horresowi, Jorgowi Lavelliemu i Rudolfowi Noeltemu. W latach 1986-1991 zajmował stanowisko zastępcy dyrektora naczelnego Miejskiego Taetru w Wiedniu, pracując w nim jednocześnie jako reżyser. Współpracował w tym okresie z takimi twórcami jak Adolf Dresen, Alfred Kirchner, Harry Kupfer, Jonathan Miller, Ursel i Karl-Ernst Herrmann, Johannes Schaaf oraz Antoine Vitez. Zajmował się również koordynacją artystyczną i organizacyjną transmisji na żywo i nagrań telewizyjnych następujących spektakli: *Wozzeck*, *Ucieczka z Seraju*, *Chowańszczyzna* oraz *Wesele Figara*. W 1989 r. wystąpił wraz z zespołem Miejskiego Teatru w Wiedniu z serią gościnnych spektakli w Japonii, reżyserując spektakle *Czarodziejski flet* oraz *Wozzeck*. W 1991 r. Rootering wziął udział w Festiwalu Mozarta w Pradze, pełniąc funkcję koordynatora artystycznego dla wykonawców z Niemiec, Austrii i Szwajcarii. W późniejszych latach pracował kolejno jako reżyser i kierownik produkcji w teatrze Aalto w Essen (1992-1994), dyrektor naczelny teatru muzycznego w Teatrze Miejskim w Würzburgu (1995-1997) oraz dyrektor artystyczny Teatru na Kirchplatz w Liechtensteinie (1997-2006). Od 2006 r. pracuje jako reżyser niezależny. Do najważniejszych spektakli w jego reżyserskim dorobku należą następujące produkcje: *Sinobrody* (Essen, 1993), *Wozzeck* (Ateny, 1995), *Tristan* (Würzburg, 1996), *Czarodziejski flet* (Würzburg, 1997), cykl *Herakles*, *Hekabe*, *Bachantki* (Liechtenstein, 2001-2004), *Mindia* (Tbilisi, 2006), *Orfeusz* (Erfurt, 2007), *Rigoletto* (Helsinki, 2008), *Aida* (Helsinki, 2010).

Georg Rootering began his artistic career at the Zurich Opera House where he was an assistant director to Götz Friedrich, Nikolaus Lehnhoff, Hans Neugebauer, Jean-Pierre Ponnelle and Otto Schenk in the years 1977–1982. Next, he worked as a theatrical director at the Bavarian State Opera in Munich, assisting to Peter Beauvais, Kurt Horres, Jorge Lavelli and Rudolf Noelte (1982–1986). Then, in the years 1986–1991 he was a theatre director and deputy head theatre director at the Vienna State Opera. It was the time of Rootering's collaboration with Adolf Dresen, Alfred Kirchner, Harry Kupfer, Jonathan Miller, Ursel and Karl-Ernst Herrmann, Johannes Schaaf and Antoine Vitez. As part of his position at the State Opera, he served as a coordinator of artistic and organisational matters for the following live transmissions and TV productions: *Wozzeck*, *The Abduction from the Seraglio*, *Chowanschtschina* and *The Marriage of Figaro*. In 1989 he gave several guest performances in Japan with the Vienna State Opera as a stage director of *The Magic Flute* and *Wozzek*. In 1991 Rootering took part in Mozart Festival in Prague as an artistic coordinator for Germany, Austria and Switzerland. Then he worked as a director and production manager at the Aalto Theatre in Essen (1992–1994), a head director of musical theatre at the City Theatre in Würzburg (1995–1997) and an artistic director of the Theatre at Kirchplatz in Liechtenstein (1997–2006). Since 2006 he works as a freelance director. His most important spectacles as a stage director are following productions: *Blaubart* (Essen, 1993), *Wozzeck* (Athens, 1995), *Tristan* (Würzburg, 1996), *The Magic Flute* (Würzburg, 1997), cycle *Heracles*, *Hecuba*, *Bacchae* (Liechtenstein, 2001-2004), *Mindia* (Tbilisi, 2006), *Orfeus* (Erfurt, 2007), *Rigoletto* (Helsinki, 2008), *Aida* (Helsinki, 2010).

realizatorzy, soliści

producers, soloists

REALIZATORZY | PRODUCERS

TOMASZ SZREDER
Współpraca muzyczna, dyrygent
Musical co-operation, conductor

ANNA GRABOWSKA-BORYS
Przygotowanie chóru Opery Wrocławskiej
Wrocław Opera choir master

LUKAS NOLL
Dekoracje | Set designs

HANNA MARASZ
Asystent reżysera | Assistant director

MAŁGORZATA SŁONIOWSKA
Kostiumy | Costume designs

TOMASZ SĘTOWSKI
Plakat | Poster

SOLIŚCI | SOLOISTS

AMFORTAS

THOMAS GAZHELI*
baryton | baritone

BOGUSŁAW SZYNALSKI*
baryton | baritone

TITUREL

MAREK PAŚKO
bas | bass

JANUSZ ZAWADZKI
bas | bass

PARSIFAL

MICHAEL BABA*
tenor

NIKOLAY DOROZHKIN
tenor

GURNEMANZ

JOHANN TILLI*
bas | bass

KLINGSOR

DAMIAN KONIECZEK
bas | bass

ZBIGNIEW KRYCZKA
baryton | baritone

*GOŚCINNIE | SPECIAL GUEST

soliści

soloists

KUNDRY

ELŻBIETA KACZMARZYK-JANCZAK
mezzosopran | mezzosoprano

EVGENIYA KUZNETSOVA
sopran | soprano

ZACZAROWANE DZIEWCZĘTA KLINGSORA | FLOWERMAIDENS

KATARZYNA HARAS
mezzosopran | mezzosoprano

IWONA HANDZLIK
sopran | soprano

ZACZAROWANE DZIEWCZĘTA KLINGSORA | FLOWERMAIDENS

ANNA LICHOROWICZ
sopran | soprano

ANASTAZJA LIPERT
sopran | soprano

JOANNA MOSKOWICZ
sopran | soprano

JOLANTA ŻMURKO
sopran | soprano

RYCERZE GRAALA | GRAIL KNIGHTS

ŁUKASZ GAJ
tenor

ANDRZEJ KALININ
tenor

TOMASZ RUDNICKI
bas-baryton | bass-baritone

MARCELO ANDRÉS SAN MARTIN
baryton | baritone

GIERMKOWIE | ESQUIRES

MAŁGORZATA WĘGRZYN-KRZYŻOSIAK*
sopran | soprano

DOROTA DUTKOWSKA
mezzosopran | mezzosoprano

ALEKSANDER ZUCHOWICZ
tenor

EDWARD KULCZYK
tenor

GŁOS Z WYSOKOŚCI | VOICE FROM ABOVE

BARBARA BAGIŃSKA
mezzosopran | mezzosoprano

IRYNA ZHYTYNSKA
mezzosopran | mezzosoprano

*RÓWNIEŻ W ROLI
ZACZAROWANEGO DZIEWCZĘCIA KLINGSORA
ALSO IN THE ROLE OF FLOWERMAIDEN

DYREKCJA, KIEROWNICTWO I ZESPOŁY OPERY WROCŁAWSKIEJ
MANAGEMENT AND STAFF OF THE OPERA OF WROCŁAW

Dyrektor naczelny i artystyczny | General and artistic director	Ewa Michnik
Zastępca dyrektora | Deputy director	Janusz Słoniowski
Pełnomocnik dyrektora ds. finansowych – Główny Księgowy The chief accountant, financial department	Kazimierz Zalewski
Dyrygenci | Conductors	Ewa Michnik Tomasz Szreder Tadeusz Zathey Bassem Akiki
Kierownik muzyczny | Music director	Tomasz Szreder
Scenograf | Set designer	Małgorzata Słoniowska
Asystenci reżysera | Assistant directors	Hanna Marasz Adam Frontczak*
Asystent dyrektora | Assistant to general and artistic director	Mateusz Wiśniewski
Pełnomocnik dyrektora ds. wykonywania czynności prawnych w zakresie zwykłego zarządu – Główny specjalista ds. prawnych Associate counsel	Marzena Malinowska
Pełnomocnik dyrektora ds. inwestycyjnych Opera director's proxy of investment	Kazimierz Budzanowski
Główny specjalista ds. marketingu Marketing manager	Marek Pieńkowski
Główny specjalista ds. impresariatu International artistic work manager	Paweł Marzec
Kierownik działu koordynacji pracy artystycznej Artistic operations manager	Krystyna Preis
Kierownik działu promocji i obsługi widzów Audience and promotion service manager	Anna Leniart
Kierownik działu służby pracowniczej Personal department manager	Grażyna Lis-Galasińska
Kierownik działu płac i ubezpieczeń społecznych Human resources manager	Halina Głodek-Zadka
Kierownik działu księgowości Accountig department manager	Ewa Masłek
Rzecznik prasowy | Press spokeswoman	Elżbieta Szczucka
Inspicjenci | Deputy stage managers	Adam Frontczak Julian Żychowicz

* współpraca | cooperation

SOLIŚCI ŚPIEWACY | SOLOISTS

Soprany | Sopranos	Ewa Czermak | Aleksandra Kubas | Evgeniya Kuznetsova Aleksandra Lemiszka | Anna Lichorowicz | Anastazja Lipert Joanna Moskowicz | Iwona Handzlik | Aleksandra Makowska Ewa Vesin* | Jolanta Żmurko
Mezzosoprany | Mezzo-sopranos	Barbara Bagińska | Anna Bernacka | Dorota Dutkowska Katarzyna Haras | Elżbieta Kaczmarzyk-Janczak | Iryna Zhytynska
Tenory | Tenors	Łukasz Gaj | Andrzej Kalinin | Nikolay Dorozhkin Ivan Kit | Edward Kulczyk | Rafał Majzner Aleksander Zuchowicz
Barytony | Baritones	Krzysztof Caban | Jacek Jaskuła | Zygmunt Kryczka Maciej Krzysztyniak | Piotr Płuska | Łukasz Rosiak Marcelo Andrés San Martin
Basy | Basses	Wiktor Gorelikow | Damian Konieczek | Marek Paśko Janusz Zawadzki | Radosław Żukowski
Bas-baryton | Bass-baritone	Tomasz Rudnicki

ARTYŚCI GOŚCINNI | GUESTS

Soprany | Sopranos	Magdalena Barylak | Lada Biriucov | Agnieszka Bochenek-Osiecka Maria Bulgakova | Jana Dolezilkova | Galina Kuklina Edyta Kulczak | Aleksandra Kurzak | Georgina Lukacs Maja Słoniowska | Dorota Wójcik | Marta Wyłomańska
Mezzosopran | Mezzo-soprano	Edyta Kulczak
Tenory | Tenors	Alexandru Badea | Rafał Bartmiński | Krzysztof Bednarek Luis Chapa | Steven Harrison | John Horton Murray Janusz Ratajczak | David Righeschi | Arnold Rutkowski Marek Szymański | Paweł Wunder | Adam Zdunikowski Mario Zhang
Barytony | Baritones	Mariusz Godlewski | Adam Kruszewski Jerzy Mechliński | Maciej Ogórkiewicz | Artur Ruciński Nabil Suliman | Bogusław Szynalski
Basy | Basses	Andrzej Klimczak | Piotr Miciński | Janusz Monarcha Piotr Nowacki | Rafał Siwek | Wojtek Śmiłek Bartosz Urbanowicz
Kontratenor | Countertenor	Sebastian Kaniuk
Pedagog wokalny | Vocal teacher	Ewa Czermak
Korepetytorzy solistów | Soloists' coaches	Katarzyna Pawłowicz | Justyna Skoczek Olesya Tutova | Nadezda Gordeeva

* współpraca | cooperation

ORKIESTRA | ORCHESTRA

Koncertmistrz-solista Concert master-soloist	Adam Czermak
Koncertmistrz Concert master	Stanisław Czermak
Z-cy koncertmistrza Assistants concert master	Igor Solonenko | Tomasz Stocki
I skrzypce | 1st violin	Joanna Bryła | Henryk Kozioł Agata Krauz-San Martin | Michał Krzyżosiak Anna Majewska | Monika Piruta | Jan Szczerek
II skrzypce | 2nd violin	Ilona Borek | Katarzyna Łozowska Justyna Nawrat | Rafał Olszewski Estera Piec | Justyna Piękoś Anna Szczerbińska | Andrzej Tom
Altówki | Violas	Julia Hanasz | Andrzej Jakimowicz | Marek Kamiński Elżbieta Siedlecka | Andrzej Szykuła | Romuald Żarejko Barbara Żarejko
Wiolonczele | Cellos	Anna Dynda | Krystyna Marchel | Maciej Miłaszewicz Lidia Młodawska | Jakub Myślak | Dariusz Piecha
Kontrabasy | Double basses	Wiesław Kaczmarczyk | Dariusz Kaczorowski Krzysztof Kafka | Ireneusz Szykuła
Fortepian / Klawesyn / Organy / Celesta Keyboard instruments	Nadezda Gordeeva | Katarzyna Pawłowicz Justyna Skoczek | Olesya Tutova
Flety | Flutes	Izabela Chudy | Monika Ledwolorz | Tadeusz Witek
Oboje | Oboes	Maciej Strasiński | Urszula Szostak | Konrad Wojtowicz
Rożek angielski | English horn	Mirosław Wiącek
Klarnety | Clarinets	Mariusz Bałdyga | Rafał Dynda | Mateusz Maszyński Przemysław Polak
Fagoty | Basoons	Dariusz Bator | Józef Czichy | Andrzej Kuprianowicz Kasper Lechowski | Tomasz Wieczorek
Waltornie | French horns	Andrey Kontorin | Jerzy Porębski | Krzysztof Proskień Adam Szybiak | Sławomir Trojanowski* Sławomir Wagner | Adam Wolny
Trąbki | Trumpets	Paweł Ficoń | Dawid Głogowski | Paweł Spychała Jędrzej Tomczyk | Mirosław Wenc
Puzony | Trombones	Jacek Makowski | Paweł Maliczowski | Fryderyk Mizerski Wiktor Rakowski | Grzegorz Rymarczuk
Tuba | Tuba	Grzegorz Pastuszka
Perkusja | Percussion	Karol Papała | Jarosław Paszko | Zbigniew Wojciechowski
Harfa | Harp	Bożena Trendewicz | Magdalena Czopka
Inspektor orkiestry | Orchestra inspector	Wiktor Rakowski

* współpraca | cooperation

CHÓR | CHOIR

Kierownik chóru | Choir master	Anna Grabowska-Borys
Akompaniator chóru | Coach	Alina Pełka
Soprany | Sopranos	Alicja Grabowy | Ewa Jaskuła* | Agnieszka Józefczyk Maria Kamyczek | Katarzyna Kozdrowska-Kordyjak | Kinga Krzywda Beata Marciniak-Kozłowiecka | Kinga Mazurkiewicz-Pala Paulina Pobłocka | Katarzyna Słowińska | Bronisława Sobierajska Katarzyna Szafarska | Sabina Szkwarek Małgorzata Walczyk-Cegiełkowska Małgorzata Węgrzyn-Krzyżosiak | Beata Wiszniewska
Alty | Altos	Urszula Czupryńska | Beata Gąsior Jolanta Górecka | Joanna Grabowska-Piekarska Beata Kaczmarska-Staszak | Monika Kusz | Barbara Mach Jolanta Michalak-Lechowska | Ryszarda Nawdziun Ewa Wadyńska-Wąsikiewicz | Anna Wojciechowska
Tenory | Tenors	Iwan Andrunyk | Sławomir Baranowski Piotr Bunzler | Oleksandr Gerasymyuk | Lesław Kijas Marcin Klarman | Łukasz Łukaszka Bolesław Słowiński | Wojciech Stasik
Basy | Basses	Andrzej Adrianowicz | Mieczysław Chodaczek | Marek Ciepły Wojciech Dereń | Marcin Grzywaczewski | Bartosz Jachim Marek Klimczak | Marek Kłosowski | Jerzy Szlachic
Inspektor chóru | Choir inspector	Katarzyna Słowińska

BALET | BALLET

Kierownik baletu | Ballet master	Bożena Klimczak
Pedagog baletu | Teacher	Ałła Abesadze
Akompaniator baletu | Coach	Stanisław Gal
I Tancerka | 1st dancer	Nozomi Inoue
I Tancerz | 1st dancer	Sergii Oberemok
Soliści | Soloists	Oleksandr Apanasenko | Tomasz Kęczkowski Marta Kulikowska de Nałęcz | Piotr Oleksiak | Paweł Oleksiak Łukasz Ożga | Anna Szopa | Paulina Woś
Koryfeje | Coryphees	Dajana Al - Makosi | Kamila Dykta Anna Gancarz | Sławomir Herta | Anatolij Ivanov Liliya Ivanova | Neda Kalember | Zofia Knetki | Magdalena Kurilec Adam Piątek | Sylwia Piotrowicz | Karolina Woźniak
Zespół | Corps de ballet	Nicole Banasiak | Aleksandra Fiet | Paula Krawczyk | Dominika Królak Magdalena Lis | Martyna Muskała | Monika Wyrębska
Inspektor baletu | Ballet inspector	Paweł Oleksiak

* współpraca | cooperation

KIEROWNICTWO TECHNICZNE | TECHNICAL CREW

Kierownik techniczny Technical manager	Henryk Lidtke
Kierownik zespołu pracowni dekoracji i kostiumów Decorations and costumes atelier manager	Zbigniew Francuz
Kierownik magazynu kostiumów i garderobianych Storage (costumes) and dressing room manager	Krystyna Baros
Kierujący zespołem elektryków oświetlenia sceny Stage lighting management	Łukasz Różewicz
Kierownik sekcji akustycznej Acoustic manager	Jerzy Gałek
Asystent scenografa ds. technicznych Technical assistant to set designer	Jan Romanowski
Kierownik pracowni malarskiej Scenic painting manager	Elżbieta Kocowska
Kierownik pracowni krawieckiej męskiej Men's costumes atelier manager	Waldemar Krawczyk
Kierownik pracowni krawieckiej damskiej Women's costumes atelier manager	Elżbieta Chmielewska
Kierownik pracowni perukarskiej i charakteryzatorskiej Wigs and makeup atelier manager	Grażyna Matuszak
Brygadzista pracowni modystycznej Milliner atelier	Maria Grzesiak
Brygadzista pracowni szewskiej Shoes atelier	Bogusław Nowicki
Główny energetyk | Chief power engineer	Ireneusz Esz

Projekt | Design — Angelika Siwon
Opracowanie graficzne | Graphic design — Małgorzata Niciarz
Wydawca | Published by — Opera Wrocławska 2011

Nakładem Opery Wrocławskiej

©Opera Wrocławska

MECENAT | PATRONAGE

DOLNY ŚLĄSK — INSTYTUCJA KULTURY SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

kandydat — wrocław europejska stolica kultury 2016

TAURON POLSKA ENERGIA

OFICJALNY PARTNER
65. JUBILEUSZOWEGO SEZONU OPERY WROCŁAWSKIEJ
AN OFFICIAL PATRON OF OPERA 65TH JUBILEE SEASON

FUNDACJA WSPÓŁPRACY POLSKO-NIEMIECKIEJ
STIFTUNG FÜR DEUTSCH-POLNISCHE ZUSAMMENARBEIT

PREMIERA | PREMIERE *PARSIFAL*
PROJEKT WSPIERANY PRZEZ FUNDACJĘ WSPÓŁPRACY POLSKO-NIEMIECKIEJ
GEFÖRDERT AUS MITTELN DER STIFTUNG FÜR DEUTSCH-POLNISCHE ZUSAMMENARBEIT
PROJECT HAS BEEN CO-FINANCED BY FOUNDATION FOR POLISH-GERMAN COOPERATION

SPONSOR PREMIERY | PREMIERE SPONSOR

B|BRAUN SHARING EXPERTISE

Aesculap Chifa

SPONSORZY | SPONSORS

VICTORIA

Qubus Hotel ★★★★ WROCŁAW

Scandic WROCLAW

GreenHouse Restaurant & Bar

PATRONI MEDIALNI | MEDIA PATRONAGE

Jedynka POLSKIE RADIO

dwójka POLSKIE RADIO

INTERIA.PL

TVP WROCŁAW

RADIO WROCŁAW

iram

POLSKA The Times Gazeta Wrocławska

MAESTRO www.maestro.net.pl

GOLEC uORKIESTRA

CAFÉ OPERA

ZAPRASZA WIDZÓW OPERY

CAFÉ
OPERA

KAWIARNIA W OPERZE WROCŁAWSKIEJ
www.cafeopera.wroclaw.pl

Dla widzów Opery czynna godzinę przed spektaklem.
Zapraszamy na pyszne ciasta, przekąski, napoje
i wyśmienitą kawę w pięknym wnętrzu.

DWUTYGODNIK
ruch muzyczny

Najstarsze polskie czasopismo poświęcone muzyce poważnej
Recenzje koncertów i przedstawień operowych, recenzje płyt
Relacje z festiwali i konkursów, krajowych i zagranicznych
Artykuły o sprawach nurtujących środowisko muzyczne
Artykuły o pedagogice muzycznej i upowszechnieniu muzyki
Materiały historyczne

„Ruch Muzyczny" jest dwutygodnikiem, wychodzi 26 razy w roku,
do nabycia w salonach Empiku, księgarniach muzycznych,
w filharmoniach i teatrach operowych oraz w prenumeracie

www.ruchmuzyczny.pl

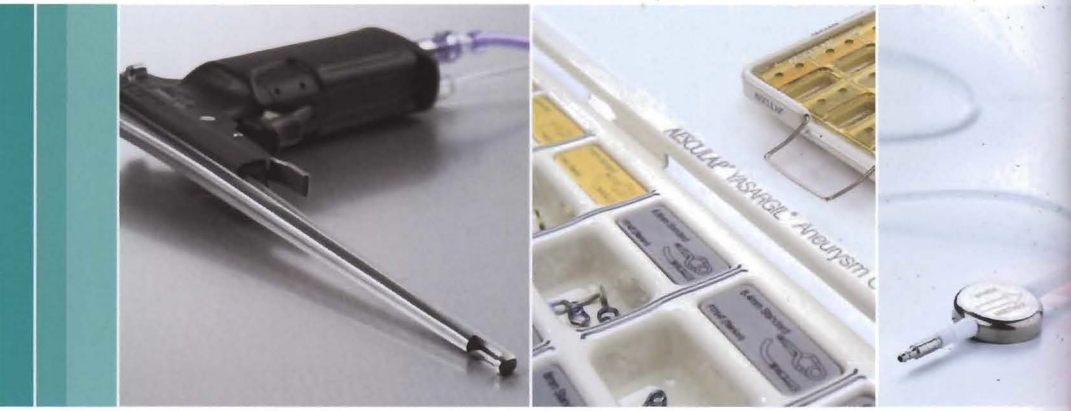

Aesculap Neurosurgery

- Kompletne Instrumentarium Neurochirurgiczne
- Kerrison pneumatyczny
- Zaciski do okluzji naczyń mózgowych Yasargil, T- bar
- Zastawki mózgowe Miethke - stałociśnieniowe i programowalne
- Implanty kręgosłupowe
- Zaciski do mocowania płata czaszki CranioFix
- Szybkoobrotowe napędy neurochirurgiczne
- Neuroendoskopia komorowa, przysadki i podstawy czaszki
- Zestawy tamponów neurochirurgicznych dedykowane do typów zabiegów

B|BRAUN
SHARING EXPERTISE

AESCULAP CHIFA Sp. z o. o. | ul. Tysiąclecia 14 | 64-300 Nowy Tomyśl
tel. 61 44 20 100 | fax 61 44 23 936 | www.chifa.com.pl

AESCULAP CHIFA - firma grupy B.Braun

OFICJALNY PARTNER
65. JUBILEUSZOWEGO SEZONU OPERY WROCŁAWSKIEJ
AN OFFICIAL PATRON OF WROCŁAW OPERA
65TH JUBILEE SEASON

TAURON
POLSKA ENERGIA

Twórcza natura energii

www.tauron-pe.pl

OPERA WROCŁAWSKA | UL. ŚWIDNICKA 35 | WROCŁAW
TEL. 71 370 88 80 | TEL. / FAX 71 370 88 81
OPERA@OPERA.WROCLAW.PL
WWW.OPERA.WROCLAW.PL